

MUSTAFA KEMAL PAŞANIN ANADOLUYA GEÇİŞİ VE KONGRELER

İtilaf Devletleri donanmasının İstanbul limanına geldiği 13 Kasım günü Mustafa Kemal Paşa da İstanbul'a vardı. Kendisini çok sinirlendiren manzara karşısında söylediği söz “**geldikleri gibi giderler**” olmuştur.

Mustafa Kemal İstanbul'a geldiği zaman Ahmet İzzet Paşa hükümeti çekilmiş ve Tevfik Paşa kabinesi kurulmuştu. Bu, Mustafa Kemal Paşa'da büyük bir hayal kırıklığı yarattı. Çünkü Ahmet İzzet Paşa'ya güveni vardı ve onunla işbirliği yaparak bir çıkış yolu bulabileceğini umuyordu. Meclisteki arkadaşlarıyla, Tevfik Paşa kabinesini düşürmek girişimi başarılı olmadı. Mustafa Kemal yine de girişimlerine son vermedi. 29 Kasım'da Padişahla yaptığı görüşmede umduğunu bulamamıştı, ancak Vahidettin de O'na bir ölçüde umut vermekten kaçınmamıştı. Ortak olduğu Minber gazetesi kamuoyunu aydınlatmak ve padişahı uyarmak için Tevfik Paşa aleyhine şiddetli bir kampanya başlatmıştı.

O sırada, annesinin evinden taşınarak yapacağı temaslar için daha uygun bulunduğu Beyoğlu'ndaki Pera Palas oteline yerleşti. İş başında görülen bütün şahsiyetlerle temas imkanları aramaya, onları yakından tanıyıp değerlerini tartmaya kendilerine güvenilip güvenilmeyeceğini öğrenmeye de koyuldu.

Bir müddet sonra Şişli'de kiraladığı bir eve yerleşti. Şimdi “İstanbul Şehri Atatürk Müzesi” olan bu ev, İstanbul'dan ayrılıncaya kadar Mustafa Kemal'in çalışmalarına ve Milli Mücadele için hazırlıklarına bir merkez oldu. Burada güvendiği arkadaşlarıyla toplanıyor, ilerisi için kararlar alıyor, tedbirler düşünüyor, aydınlatılması gerekli insanlara inanç ve kurtuluş ufukları açıyordu.

Bu arada Mustafa Kemal, 6. Ordu Komutanlığına atanmak istendi, ancak O, rahatsız oluşu ve memuriyetin özelliği nedeniyle görevi kabul etmedi. Bu yüzden şahsi yaveri alındı, makam maaşı kesildi. Kendisine teklif edilen 2. Ordu Müfettişliği görevini de aynı gerekçeyle reddedildi.

O demokratik ve yasal yollardan, ulusal birliği ve bağımsızlığı amaçlayan bir hükümette etkin bir görev alarak Osmanlı devletinin yazgısını değiştirmeye çalışır. Ancak, olaylar düşündüğü gibi gelişmez. Mebuslar Meclisinin 21 Aralık 1918'de kapatılmış olması artık yasal düzeyde mücadele vermek imkanının kalmadığını göstermişti.

16 Mayıs 1919'a kadar burada arkadaşlarıyla görüşmelerini sürdürerek meşru zeminde ülkenin içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarılması için çaba harcadı. İstanbul'da bir şey yapılamayacağını anlayınca Anadolu'ya geçmek için uygun fırsatı beklemeye başladı. Yakın

arkadaşlarının yardımı ve akıllıca kurduğu iyi ilişkiler sonucunda 9. Ordu Müfettişliği'ne atanan Mustafa Kemal Paşa, oldukça geniş bir bölgedeki bütün askeri ve mülki makamlara emir verebilme yetkisiyle donatıldı ve 16 Mayıs 1919'da Samsun'a hareket etti.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Çıkması ve Faaliyetleri

Makedonya'daki genç subaylık günlerinden başlayarak birlikte hareket eden ve Mustafa Kemal'in liderliğini benimsemiş olan grup, İstanbul'da bir araya gelerek görüş birliğine vardı. Bu çekirdek kadro –Mustafa Kemal, Rauf (Orbay), Ali Fethi (Okyar), Kazım Karabekir, Ali Fuat (Cebesoy), sonradan katılan İsmet (İnönü) den oluşuyordu – gelecekle ilgili kesin kararlar almaya yöneldi. Ülkenin içinde bulunduğu çıkmazdan kurtulması İstanbul'daki hükümet kadrolarıyla mümkün değildi ve çözüm Anadolu'da olacaktı. Bu yolda ilk girişim Kazım Karabekir'den geldi. Kazım Karabekir Erzurum'daki 15. Kolorduya, Ali Fuat Paşa da Ankara'daki 20. Kolorduya atandılar. Hareket başlamıştı.

Bir taktik adamı olan Mustafa Kemal zamanın ve koşulların olgunlaşmasını beklemiş, gerekli hazırlıkları yapmış ve arkadaşlarını Anadolu'ya geçirmişti. Nihayet kendisi de:

“ Anadolu içine girmek, bir müddet isimsiz çalıştıktan sonra, bütün Türk milletine felaketi haber vermek” amacıyla, Anadolu'ya geçme yollarını aramaya başlamıştı.

Geniş yetkilerle Anadolu'ya geçme fırsatı 21 Nisan 1919 günü Calthorpe'un hükümete verdiği nota ile çıktı. Karadeniz bölgesinde, Samsun, Vezirköprü, Merzifon ve dolaylarında Rum Pontus çetelerinin İslam ahaliye saldırıları daha da artmış, fakat İtilaf Devletleri durumu tam tersinden almışlar ve bölgede meydana gelen olayların sebebi olarak Türklerin, Hıristiyanlara karşı saldırılarını göstermişlerdi. Oysa Rumlar Pontus Cumhuriyeti'ni kurmaya kararlıydılar. Bölgede nüfus çoğunluğunu sağlayabilmek için Rusya'dan ve başka bölgelerden göçmen getirmeye başlamışlar, bir yandan da yerli Rumları silahlandırarak Türk köylerine saldırtmışlardı.

İngilizler, bölgedeki etnik çatışmaların durdurulmasını, Erzurum, Erzincan, Bayburt ve Sivas bölgelerinde bir dizi şuralar kurulduğunu ve bunların hemen önlenmesini istemiş, aksi halde kendilerinin bölgeye müdahale edeceklerini bildirmişlerdi. Bunun üzerine hükümet Samsun yöresinde durumu yerinde inceleyip gereken önlemleri almak ihtiyacını duymuş ve bölgeye güvenilir birisinin gönderilmesi için harekete geçmiştir.

Damat Ferit Paşa kabinesi o bölgeye değerli fakat kendi isteklerine göre davranacak bir komutanın gönderilmesini düşünüyordu. O günkü bazı politika adamları da her ne surette olursa olsun Mustafa Kemal'in İstanbul'dan uzaklaştırılmasında kendi hesaplarına fayda

umuyorlardı. Padişah ve hükümet, dürüst, güvenilir ve iyi bir asker olduğu bilinen ve İttihatçılarla arası açık olan Mustafa Kemal Paşa'yı 30 Nisan 1919'da 9. Ordu Müfettişliğine tayin etmeyi uygun buldu. Mustafa Kemal Paşa 'ya görevi sırasında bütün askeri ve sivil makamlara emretme yetkisi de verildi.

Mustafa Kemal bu görevi Anadolu'ya geçmek için büyük bir fırsat saymış, Yunanlıların İzmir'e asker çıkartmasından bir gün sonra güvendiği 18 subay ile Bandırma vapuruyla Samsun'a hareket etmiştir.

19 Mayıs 1919 günü karaya ayak bastığı Samsun'da büyük bir ilgi ile karşılanan Mustafa Kemal, bölgedeki durumu inceledikten sonra 20 ve 22 Mayıs'ta hükümete yolladığı telgraflarda: ***“İzmir'in haksız işgalinin ordu ve milleti içten yaraladığını, bu tecavüzü kabul edemeyeceklerini, İngilizlerin bu bölgeye haksız olarak asker çıkarmış olduklarını”*** belirtiyordu. Onu ilgilendiren yalnız Pontus sorunları değil, tüm ülkenin geleceğiydi. Bu raporlarda sadece müfettişlik alanı ile ilgili meselelere değinmekle kalmamış, bütün ülkenin içinde bulunduğu durumu tahlil etmiştir.

Halkın ve ordunun bir an önce teşkilatlandırılması zorunlu hale geldiğini gören Mustafa Kemal Paşa, Samsun'un İngiliz işgalinde ve kıyıda bulunmasının yanı sıra, civardaki Rum çetelerinin faaliyetlerini de göz önüne alarak, karargahını daha emniyetli bir yere naklini uygun bulmuş ve 25 Mayıs'ta Havza'ya hareket etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa için artık tarihi görev başlamış bulunuyordu. Bundan sonra Osmanlı Devleti bir süre adeta iki elden idare edilecekti. Çünkü Mustafa Kemal Paşa her gittiği yerde halkın arasına girerek onları harekete geçirmeğe çalışacaktı. Yine O, sadece komutan olmayacak, valiler ve milli teşekküllerle haberleşen, Türk milletini düştüğü kötü durumdan haberdar eden, memleketin dertlerini dert edinen, bunlara çare arayan, cemiyetler toplayıp kararlar alan bir önder olacaktı. Mustafa Kemal 28 Mayıs'ta askeri ve mülki amirlerle Müdafaayı Hukuk Cemiyetlerine gönderdiği yazıda işgali protesto için her tarafta mitingler yapılmasını, halka felaketin büyüklüğünü anlatarak bunu köylere kadar yaymalarını istedi. Edirne'de bulunan Cafer Tayyar Paşa'ya yolladığı telgrafta bağımsızlığa kadar milletle birlikte özveriyle çalışacağına yemin ettiğini, artık Anadolu'dan hiçbir yere gitmeyeceğini bildiriyordu.

Memleketin her köşesinde İzmir'in işgaline tepki olarak mitingler yapıldı. İstanbul'da altı miting, Anadolu'nun çeşitli şehir ve kasabalarında 96 miting tertip edildi. İstanbul mitinglerine ve Mustafa Kemal'in Havza'daki etkinliklerine ilk tepki işgal makamlarının onu geri çağırmaları şeklinde olmuştur.

Amasya Tamimi ve Millî Mücadele Tarihindeki Yeri

Mustafa Kemal Paşa, o güne kadar “Ordu Müfettişi” sıfatı ile bütün kişisel ağırlığını koyarak hareket etmişti. Şimdi bu sıfatının tehlikeye düştüğünü görüyordu. Bu nedenle giriştiği eylemi kişisel olmaktan çıkarıp halka mal etmekte acele etmek gerekiyordu. Harbiye Nezaretine oyalayıcı bir cevap vererek 12 Haziran’da Amasya’ya vardı. Halk onu büyük bir coşku ve heyecanla karşıladı. Ali Fuat Paşa, Refet Bey ve Rauf Bey’in katkılarıyla 14 Haziran’da kurulan Müdafaa-i Hukuk Derneği bünyesinde, Mustafa Kemal Paşa tarafından önceden hazırlanmış metnin üzerindeki çalışmalar tamamlanarak inkılap tarihimize Amasya Tamimi olarak geçen ilk önemli belge kabul edildi. Tamim, Konya’da bulunan 2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa (Küçük Mersinli Cemal Paşa) ile Erzurum’da 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa’nın da onaylamasından sonra 21/22 Haziran 1919’da tüm ilgililere duyuruldu. Ayrıca İstanbul’da bulunan bazı önemli kişilere bu bildiri ile birlikte yollanan mektuplarla bağımsızlığımızın milletin bağrından çıkan güce dayanarak sağlanacağı, miting ve gösterilerin büyük amaçları gerçekleştirmeye yetmeyeceği, zararlı propagandaların durdurulması gerektiği belirtildi.

Bu tamimde özetle şu noktalara temas ediliyordu:

- * *Vatanın bütünlüğü ve milletin istiklâli tehlikededir.*
- * *İstanbul hükümeti üzerinde bulunan sorumluluğun gereklerini yerine getirememektedir. Bu durum milletimizi aşağı göstermektedir.*
- * *Milletin istiklalini, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.*
- * *Milletin içinde bulunduğu durumu açıklamak ve hak arayan sesini dünyaya duyurmak için her türlü tesirden ve baskıdan uzak bir milli heyetin kurulması şarttır.*
- * *Anadolu’nun her bakımdan en emin yeri olan Sivas’ta milli bir kongrenin toplanması kararlaştırılmıştır.*
- * *Bunun için bütün vilayetlerin her sancağından, milletin güvenini kazanmış üç delegenin hemen yola çıkarılması gerekmektedir.*
- * *Her ihtimale karşı bunun bir milli sır olarak saklanması şarttır.*
- * *Şark vilayetleri adına, 10 Temmuz’da bir kongre toplanacaktır. Bu kongrenin delegeleri de Sivas’daki genel kongreye katılacaktır.*
- * *Delegeler, Müdafaa-i Hukuk, Reddi İlhak dernekleri ve belediyeler tarafından seçilecektir.*

* Bu kararların uygulanmasına 9. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, Hüseyin Rauf Bey, Kazım Karabekir Paşa, 13. Kolordu K.V. Albay Cevdet Bey, Refet Bey, Samsun Mutasarrıfı

Hamit Bey, 2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa, 12. Kolordu K. Albay Selahattin Bey, Ali Fuat Paşa, 17. Kolordu K. Albay Bekir Sami (Günsav) Bey, Edirne Kolordu K. Albay Cafer Tayyar Bey ve diğer sivil ve askeri kişilerce çalışılacaktır. Ayrıca Mareşal Ahmet İzzet Paşa, Ferit Bey ve Âyan üyelerinden Ahmet Rıza Bey gibi kişilerin düşünce ve görüşleri alınacaktır.

* Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak derneklerinin telgraflarının çekilmemesi halinde, bu reddedilecek ve haberleşmenin yapılabilmesi için gösterilerde bulunulacaktır.

* Askeri ve milli örgütlerin hiçbir biçimde dağıtılmaması; birliklerin komutanlıklarının hiçbir surette terk edilmemesi ve dağıtılmaması isteniyordu. Bir yerin düşman askerinin istilasına uğraması, yalnız oradaki askeri birliği değil tüm orduyu ilgilendirecekti. Silah, cephane ve diğer araçlar kesinlikle teslim edilmeyecekti.

Amasya Kararları'nın bir bölümü bir gün sonraki tarihi taşıyan Amasya Tamimi'nde yer almış, ülkenin dört bir yanına gönderilmiştir. Ancak yayımlanan tamimde dönemin şartları dikkate alınarak son üç maddeye yer verilmemişti.

Amasya Tamimi, Mustafa Kemal Paşa'nın daha önce kumandanlara ve mülki amirlere gönderdiği tebliğ ve tamimlerle halka açıkladığı hususların bir program ve karar halinde ifadesidir. Amasya Tamimi'nde öngörülen fikirler, eskimiş, yıpranmış ve iktidarda bulunanların zorla devamla çalıştıkları işgalcilerle işbirliği yaparak korumaya çalıştıkları düzene karşı bir harekettir. Tamim milli egemenliğe dayalı yeni Türk devletinin kurulması yolunda atılan ilk adımdır. Türk milletine bu çağrının gerekçesini ve uygulanacak planı açıklamaktadır.

Artık yüzyıllardır Türk milletinin kaderine hükmetmiş olan Padişah iradesine karşı ayaklanma başlamıştır. Nitekim Tamimle birlikte İstanbul'a yollanan mektuplarda, artık İstanbul'un Anadolu'ya egemen değil, bağımlı olmak zorunda olduğu belirtilmiştir.

Ordunun Amasya'da alınan kararların uygulanması ile görevlendirilmesiyle ordu da ihtilâlin içinde yer almıştır.

Amasya Tamimi hukuki ve siyasi önemi ile yeni Türk Devletinin kuruluşunu hazırlayan bir temel belge olmak özelliğini taşımaktadır.

Durumu iyi tahlil eden İngilizlerin baskısı üzerine, Dahiliye Nazırı Ali Kemal, Mustafa Kemal Paşa'nın görevinden uzaklaştırıldığını bildirdi. Ancak bu emrin Anadolu'da dinlenmesi imkansızdı. Çünkü Amasya Tamiminin uygulanması işiyle bizzat komutanlar uğraşıyorlardı. Sonuçta Ali Kemal istifa etmek zorunda kaldı. Bu sırada, doğu illerindeki milli direnişi toparlamak ve Sivas Kongresi'nin ilk basamağını oluşturmak üzere Mustafa Kemal Paşa Erzurum'a hareket etti. O Sivas'tan geçerken, Dahiliye Nezaretinin verdiği emri yerine

getirip, kendisini görevinden alıkoymak isteyen Elazığ Valisi Ali Galip ile görüştü. Onu sorguya çekerek hırpaladı ve bu girişimini önledi. Erzincan'dan geçerken Padişahın İstanbul'a dönmesini isteyen bir telgraf aldı. Ancak Mustafa Kemal Paşa görevinden ayrılmayacağını bildirdi. 3 Temmuz 1919'da coşkun gösteriler arasında beraberindekilerle Erzurum'a vardı.

7/8 Temmuz gecesi Mustafa Kemal Paşa'ya görevinden kesin olarak alındığını bildiren bir emir geldi. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nezaretine hem görevinden hem de askerlikten ayrıldığını bildirdi.

Erzurum Kongresi hazırlıklarının yapıldığı sırada, Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği bu karar Milli Mücadele'nin en bunalımlı anlarından birisidir. O'nun aniden mesleğinden ayrılması başlatılan hareketi tehlikeye düşürebilirdi. Fakat böyle olmadı, askerlikten çekilmesi hiçbir şeyi değiştirmede. Başta Kazım Karabekir Paşa olmak üzere hemen bütün komutanlar, artık hiçbir resmi sıfatı kalmayan O'nun emri altına girdi. Ancak bu olayın en anlamlı yanı Mustafa Kemal Paşa'nın liderlik özelliklerinin artık tartışma götürmez bir duruma gelmesidir.

Erzurum Kongresi (23 Temmuz-7 Ağustos 1919)

Mütarekenin 24. maddesinde "Vilayat-ı Sitte" olarak adlandırılan bölgede bir karışıklık çıkması halinde buralarda bir Ermenistan kurulabileceği ihtimali ortaya çıkınca bölgede yaşayan Türkler derin bir heyecana ve teessüre kapıldılar. Daha Meclis-i Mebusan'ın feshinden önce, Aralık 1918 başlarında, Şark vilayetleri mebusları "Mecliste bir grup halinde" toplanmak ihtiyacı duymuşlardı. Bu mebuslar seçildikleri vilayetlerin menfaatleri için ve Türk milleti namına hareket etmek üzere bir grup halinde bulunmaya karar vermişler, 7 maddelik bir program müsveddesi kaleme almışlardı. Nitekim bu tedbirler cümlesinden olarak 4 Aralık 1918'de merkezi İstanbul'da bulunan "Vilayat-ı Şarkiyeye Müdafaayı Hukuku Milliye Cemiyeti" teşekkül ettirildi ve 10 Mart 1919 tarihinde cemiyetin Erzurum'da da bir şubesi kuruldu.

Cemiyet'in Erzurum şubesinin amaçlarını net biçimde ifade ettiği görülmektedir :
"...Vilayat-ı Şarkiyeye Müdafaayı Hukuku Milliye Cemiyeti'nin ilk Erzurum şubesini teşkil eden zevat, vilayat-ı şarkiyede yapılan propagandalar ve bunların hedefleri, Türklük-Kürtlük-Ermenilik mesailini; ilmi, fenni ve tarihi nokta-i nazarlardan, tetkik ve tettebbu ettikten sonra, müstakbel mesailerini şu üç noktada tesbit ediyorlar :

1-Katiyen muhaceret etmemek.

2-Derhal ilmi, iktisadi, dini teşkilat yapmak.

3-Tecavüze maruz kalacak vilayat-ı şarkiyenin herhangi bir bucağını müdafaada birleşmek". Cemiyetin Erzurum Şubesinin almış olduğu kararlar, Doğu Anadolu Halkının buraların Ermenistan'a bırakılması halinde İslam ahalinin toptan yok edileceğini bildiği için, yalnız savaşı kazanan devletlerin insafına bakmayıp vuruşmayı göze almıştır.

Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya çıktığı andan itibaren askeri ve mülki memurlarla irtibat kurarak, işgallere ve milletin varlığını tehdit eden tehlikelere karşı bir milli tepki oluşturma çabasındaydı. Bir yandan, İzmir'in işgaline karşı milli tepkileri dile getirecek mitinglerin yapılmasını sağlayarak, "sivil bir direniş hareketinin" meşru vasıtalarla gelişmesini sağlarken, diğer yandan da ordu komuta kademesiyle temas kurarak neler yapılması gerektiği konusunda fikir alışverişinde bulunmaya ve talimatlar vermeye başlamıştı. Bu tür faaliyetlerin yanında 8 Haziran'da 20.Kolordu kumandanı Ali Fuat Paşa'dan, Ankara'dan bir telgraf alıp İstanbul'dan ayrılmadan önce verdikleri karar mucibince, İzmir ve Batı Anadolu'yu dolaştıktan sonra Ankara'ya gelen eski Bahriye Nazırı Rauf (Orbay) Beyle birlikte bir mülakat istediklerini ve buluşma yerinin de İskilip ve Osmaniye olmasını arzu ettiklerini öğrenince, onları Havza'ya çağırdı. Böylece Amasya Tamiminin temelleri hazırlandı ve bu da merkezi hükümetin şüphesini ve güvensizliğini artırdı.

17 Haziran 1919'da yapılan Erzurum Vilayet Kongresinde Vilayat-ı Şarkiye Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Erzurum Şubesi aslında İstanbul'daki merkezden bağımsız hareket etmek için önemli bir adım atmıştı. Keza Vilayet Kongresinde de yukarıda anılan üç nokta yeniden vurgulanmıştır.

23 Haziran'da Ali Fuat Paşa Kolordusunun başına geçmek üzere Amasya'dan ayrılırken Rauf Bey'le Mustafa Kemal Paşa'nın 10 Temmuz'da yapılması kararlaştırılan Erzurum Kongresine katılmak üzere Erzurum'a hareket etmeleri kararlaştırılmıştı. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a geldiler.

Kongre, bazı vilayetler henüz hazırlıklarını tamamlayamadıklarını bildirdikleri için kongre 23 temmuza ertelendi. Fakat bu arada da Mustafa Kemal Paşa ile hükümet arasındaki ilişkilerde önemli değişimler yaşandı.

Mustafa Kemal Paşa, 6 Temmuz'da müfettişlik bölgesindeki Valiliklere gönderdiği bir telgrafla "...Her taraftan yola çıkmış olan Erzurum Kongresinin üyeleri toplanmak üzeredir. Toplantının gecikmemesi için, seçilmiş Kongre üyelerinin iki güne kadar yola çıkarılması ve isimlerinin bildirilmesiyle beraber, hangi gün Erzurumda hazır bulunacaklarının haber verilmesi..."ni istedi. Bu gelişmelerin sonunda bilindiği gibi Mustafa Kemal Paşa, 8 Temmuz 1919'da bütün resmi sıfat ve yetkilerinden vazgeçerek askerlik

mesleğinden de istifa etti. Bu münasebetle Rauf Bey'le ertesi gün ordulara ve millete hitaben birer beyanname yayınlayarak durumu açıkladılar.

9 Temmuz sabahı “Bütün rütbe ve memuriyetlerinden” ayrılmış olan Mustafa Kemal Paşa “Bir ferd-i millet” olarak milletin başına geçmek için Vilayat-ı Şarkiye Müdafaayı Hukuk-u Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi'nden Başkan Raif imzasıyla bir davet aldı. Burada, Mustafa Kemal Paşa'nın Heyet-i Faalenin başına geçmesi ve Rauf Bey'in de Heyet-i Faale'nin II. Başkanlığını üstlenmesi arzu ediliyordu. Mustafa Kemal Paşa bu daveti kabul ederek Heyet-i Faale Reisi sıfatıyla ilk toplantıyı 10 Temmuz 1919'da öğleden sonra saat dörtte yaptı. Toplantıya daveti yapan beş kişiden başka Rauf Bey ve Kâzım Karabekir Paşa da katıldılar. Toplantıdan sonra bazı vilayetlerden Erzurum Kongresine katılmak üzere seçilen delegelerin hemen gönderilmesi için bazı teşebbüslerde bulunuldu. Mamafih çevre vilayetlerden gelecek delegelerin kongreye katılması ve gerekli hazırlıkların yapılması için kongrenin 23 temmuza ertelenmesine de karar verildi. Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Beylerin kongreye Erzurum'dan delege olarak katılabilmelerini temin için delegelerden emekli Binbaşı Kâzım ve Dursun Bey Zade Cevat Bey istifa ettiler.

Kongreye katılan delegelere ilişkin verilen rakamlar arasında farklılıklara rastlanmakla beraber Elaziz, Mardin ve Diyarbakir delegeleri seçilmiş olmalarına rağmen Kongreye katılmaları anılan illerin valileri tarafından engellendiği için hazır bulunamamışlar, bunların dışında 50'nin üzerinde (53-63 arasında değişen rakamlar) delege şark vilayetlerini temsilen toplantılara katılmışlardır.

Kongre, anılan gün toplandı ve Mustafa Kemal Paşa Kongre Başkanlığına, Rauf Bey de II. Başkanlığa oy birliği ile seçildiler. 23 Temmuz - 7 Ağustos 1919 tarihleri arasında faaliyetlerini sürdüren kongre toplam 13 toplantı yaptı ve oldukça önemli kararlar aldı. Mustafa Kemal Paşa Kongreyi açış konuşmasında memleketin ve bölgenin durumunu geniş bir şekilde izah etti. İkinci günden itibaren Nizamname üzerinde yoğun münakaşalar cereyan etmeye başladı. Münakaşaların ağırlık noktasını ise, “...teşkilatta kaza idare heyetlerinde kaymakamların reislik ve askerlik şube reislerinin ikinci reislik ; vilayetlerde valilerin reislik ve ahz-ı asker daire reislerinin ikinci reislik vazifelerini görmelerini teklif etti. Bu teklif o zamana kadar tamamen bir halk teşkilatı olarak gelişen Müdafaayı Hukuk'un veçhesini değiştireliyordu...”. Bu mesele halledildikten sonra, Kongre beyannamesinin tartışılması ve yayınlanması için sürdürülen münakaşalar bir sonuca bağlandı ve 7 Ağustos günü Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı şu kapanış konuşmasıyla nihayet buldu :

“ Muhterem Efendiler, Milletimizin kurtuluş umudu ile çırpındığı en heyecanlı bir zamanda fedakar heyet-i muhteremeniz her türlü zahmetlere katlanarak burada Erzurum'da

toplandı, hassas ve necib bir ruh ve salabetli bir iman ile vatan ve milletimizin kurtuluşuna ait esaslı kararlar aldı, özellikle bütün cihana karşı milletimizin mevcudiyetini gösterdi...(Kongremizin) vatan ve milletimize ve devlet-i ebed müddetimize mesud akibetler temenni ederim.”. Kongre sonunda bir Heyet-i Temsiliye oluşturuldu ve Başkanlığına da Mustafa Kemal Paşa seçildi.

Yayınlanan beyannamede on madde olarak sıralanan kararlarda özetle şu noktalara temas ediliyordu :

“1- Doğu vilayetleri ile Trabzon ve Canik sancağı hiç bir sebep ve bahane ile Osmanlı topluluğundan ayrılması mümkün olmayan bir bütündür.

2-Her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı, millet birlik olarak mukavemet ve kendini müdafaa edecektir.

3- İstanbul hükümeti, vatanın ve istiklalin korunmasına ve sağlanmasına muktedir olmadığı takdirde gayeyi sağlamak için milli kongrece, toplantı halinde değilse Heyet-i Temsiliyece geçici bir hükümet kurulacaktır.

4-Kuvayı milliyeyi amil ve irade-i milliyeyi hâkim kılmak esastır.

5-Hıristiyan azınlıklara siyasi hâkimiyet ve toplumsal dengemizi bozacak ayrıcalıklar verilemez.

6-Manda ve himaye kabul olunamaz.

7-Milli Meclisin derhal toplanmasına ve hükümet işlerinin meclisin denetimi altında yürütülmesine çalışılacaktır.

Erzurum Kongresi beyannamesi çok az değişikliklerle Sivas Kongresi tarafından kabul edildikten bir süre sonra Mebuslar Meclisi’nde de Misak-ı Milli olarak onaylanmıştır.

Kongre kabul ettiği tüzük gereğince dokuz kişilik bir Temsil Heyeti seçerek dağılmış ve bu heyetin başkanlığına Mustafa Kemal Paşa’yı seçmiştir. Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyeti yerine, Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuş ve bu Cemiyetin de başkalığına Mustafa Kemal Paşa seçilmiştir.

Erzurum Kongresi ülkenin bütününü ilgilendiren bu tarihi kararıyla bölgesel bir kongre olmaktan çıkmış, kendisinden sonra gelecek tüm olayları etkilemiştir.

Erzurum Kongresinde alınan kararlar İstanbul hükümeti, ve İtilaf Devletleri tarafından çok kötü karşılanmıştır. Onlara göre kongre bir ihtilal demektir. “Milli egemenlik”ten söz etmek ve Mebuslar Meclisi’nin toplanmasını istemek İtilaf Devletlerinin emellerini söndürecek ve aynı zamanda saltanat aleyhine sonuç verebilecek tehlikeli gelişmeler olarak değerlendirilmiştir. Sadrazam Damat Ferit, ihtilalin elebaşısı saydığı Mustafa Kemal Paşa ve

Rauf Bey ile onlara yardım eden diğerk bazı aydınların yakalanarak İstanbul'a getirilmesi için asker ve sivil yöneticilere 30 Temmuz'da emir verdi. Ancak bu çabalar tümüyle sonuçsuz kaldı. Çünkü artık ihtilâl tam anlamı ile yoluna girmek üzereydi. Aydınlar ve ordu Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında kenetlenmişlerdi.

Erzurum Kongresi'ni takip eden günlerde Mustafa Kemal Paşa'nın amacı, en kısa zamanda Anadolu'da millet temsilcilerinden oluşan bir meclis toplamak ve bu meclisin kuracağı hükümet ile Milli Mücadeleyi bir merkezden idare etmektir. Bu nedendir ki doğu illerinin mukadderatı için toplanan Erzurum Kongresi'ni bu amaca yöneltmek istedi. Bu düşünce dolayısıyla Erzurum Kongresi'ni Sivas Kongresi'ne bağlayarak Milli Mücadele'ye ülke çapında yaygınlık kazandırdı.

Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali üzerine ortaya çıkan gelişmeler sonucunda Hacim Muittin (Çarıklı) Bey'in başkanlığında kurulan Balıkesir Redd-i İlhak Cemiyeti 28 Haziran-12 Temmuz tarihleri arasında vilayet kongresi yaparak bir Heyet-i Merkeziye teşekkül ettirmişti. Bu heyetin teşebbüsleriyle çevre il ve ilçelerden delegelerin de katıldığı bir mahalli kongre düzenlendi. 26-31 Temmuz tarihleri arasında toplanan kongre aldığı kararları hükümete ve İtilaf Devletleri temsilciliklerine birer telgrafla bildirdi. Buna göre:

- * Kongrenin maksadı vatanın kurtuluşudur ve hiçbir siyasi fırka ile alakası yoktur.
- * Anadolu nüfus çoğunluğu, tarihi ananeleri, milli yemayülleri, mimari ve tarihi medeniyeti bakımından tamamıyla Türk ve Müslümandır.
- * Wilson Prensipleri'nin 12. Maddesinin derhal tatbikine başlanmalı... Anadolu Türkleri bunların yalandan ibaret olmadığını ümit etmektedir.
- * Anadolu Türkleri yurtlarının ufuklarını Yunan bayrağından kurtarıncaya kadar savaşmaya karar vermişlerdir... bunun önüne geçebilecek hiçbir tavsiye ve kararı kabul etmeyeceklerdir.

Balıkesir Kongresi'nin kararlarını tekrarlamak ve teşkilatı genişletip güçlendirmek amacıyla 16-25 Ağustos tarihleri arasında yapılan Alaşehir Kongresi'ne de yine Hacim Muhtin Bey öncülük etmiş ve kongre aynı kararları almıştır. Erzurum Kongresi Temsil Heyetiyle irtibata geçilerek, Sivas Kongresine temsilci gönderilmiştir.

Diğer taraftan, Brest-Litovsk Anlaşmasıyla Osmanlı devletine bırakılan Elviye-i Selase (Kars, Ardahan, Artvin) bölgesinde de Şuralar oluşturulmuş ve bu bölgede Ermenistan kurulmasına karşı milli direniş teşkilatlandırılmıştır.

OKUMA LİSTESİ

1. Fethi Tevetođlu, *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Ankara, 1988.
2. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, İstanbul, 1986.
3. Yücel Özkaya, “Ulusal Bağımsızlık Savaşı Boyunca Yararlı ve Zararlı Dernekler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.4, sa:10, (Kasım 1987), s.174 vd.
4. Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi, İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direniş*, İstanbul, 1981.
5. Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, İstanbul, 1987.
6. Bilal Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, Ankara, 1973.
7. Mahzar Müfit Kansu, *Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber*, Ankara, 1986.
8. Samet Ağaoğlu, *Kuvayi Milliye Ruhu*, İstanbul, 1973.